

Afrika – Kolonialismus: šok nebo setkání kultur?

Obyvatelstvo

Vedle Asie můžeme i Afriku nepochybně pokládat za kolébkou lidstva. Žili zde předchůdci člověka a zdá se, že pravěké osídlení východní Afriky mělo spojení s nejstaršími asijskými sídelními oblastmi. Africké populace však žily dlouho odděleně a zvláště saharské pustiny dlouho bránily styku negroidního lidu s obyvateli severní Afriky.

Ještě donedávna byl málo znám i celkový počet afrického obyvatelstva, poněvadž přesnější sčítání bylo prováděno jen v některých zemích. Dnes se počet obyvatel Afriky odhaduje celkem na 0,5 miliardy lidí a při většinou vysokém přirozeném přírůstku ho rychle přibývá. V mnoha zemích dosud nebyl překročen vývojový stupeň kmenových pospolitostí, takže národnostní a jazykové složení je stále velmi pestré. Proces vytváření svébytných afrických národů teprve probíhá se značnými obtížemi, protože hranice státních útvarů, vešelé v podstatě z koloniální epochy, jen málokde odpovídají etnickým poměrům.

V severní Africe, v oblasti saharských pouští v Etiopii a na Somálském poloostrově převládaly hamitsko-semitské národy, které dnes tvoří asi třetinu obyvatel kontinentu. Berberské národy, které obývaly ještě za času římského impéria severní Afriku, byly později zatlačeny do hor a pouští arabskými přistěhovalci, kteří od sedmého století obsazovali úrodnější kraje. vlivem nového náboženství islámu se arabská kultura poměrně rychle šířila po celé severní a východní Africe a pronikla i jižně od Sahary.

Rovníková a jižní Afrika je od nepaměti osídlena převážně obyvatelstvem černé pleti, které má mezi sebou mnoho kmenových, národnostních, etnických i tradičních rozdílů. Přesto je možno černé obyvatelstvo světa dítu rozdělit na dvě základní nejvýznamnější skupiny: národy súdánské a národy Bantu. Vyšší a zpravidla o něco světlejší Súdánští obývají oblasti na jih od Sahary, zvláště západní Afriku. Mnozí z nich přijali za své náboženství islám. Bantuské národy jsou zpravidla poněkud menšího vzrůstu a mají tmavší pleť. Většina černošského obyvatelstva se žije primitivním obděláváním polí a chovem dobytka, méně lovem a rybolovem. Pygmejové, žijící v pralesích Konžské pánve, Kamerunu a jinde, jsou pozůstatkem staršího obyvatelstva centrální Afriky. Jsou nižšího vzrůstu a žijí se dosud zčásti primitivním lovem zvěře a sběrem lesních plodin. Zbytky starobylých afrických národů se nacházejí hlavně v jižní Africe, kde žijí v obtížných podmínkách primitivních zemědělců. Také Malgašové obývající ostrov Madagaskar se odlišují od lidu černé Afriky antropologicky i jazykově. Jejich kultura je převážně malajského původu.

Počet přistěhovalců evropského původu je malý a celkově nepřesahuje ani 3%. Po odchodu mnoha Evropanů ze zemí severní Afriky jich většina žije na jihu, především v Jihoafrické republice, kde tvoří vládnoucí vrstvu. V tropických oblastech je bělochů nepatrně a zpravidla tam nezůstávají trvale. Do některých zemí při pobřeží Indického oceánu přišli i přistěhovalci z Asie, zvláště Indové.

Průměrnou hustotou obyvatel je Afrika jen slabě zalidněným světadílem. Vyprahlé pouště, vysoké hory, odlehlé pralesy a kraje zamoučené zhoubnými nemocemi jsou skoro neobydleny, nebo mají obyvatelstva jen velmi málo. Část Afričanů nežije dosud také plně usazeným životem. Daleko nejhustěji je zalidněno uměle zavlažované údolí Nilu a nilská delta, kde bydlí i více než 1.000 lidí na km². Silně osídlena je rovněž jezerní oblast mezi jezery Viktorie a Tanganika, některé části jižní Afriky a pobřeží Guinejského zálivu. Také přímořské části atlaských zemí i některé oázy v pouštích mohou vykazovat větší hustotu zalidnění.

Převažujícím zaměstnáním většiny Afričanů je zemědělská výroba, lov a rybolov. Proto žijí skoro ze tří čtvrtin ve venkovských osadách a vesnicích, někdy ovšem velmi rozsáhlých. Městského obyvatelstva je sotva 26%, avšak města, především velká, za poslední léta rychle vzrůstají, protože krize venkovského způsobu života láká mnoho lidí do měst v naději, že naleznou snazší živobytí. V různých částech kontinentu se rozrostla i milionová velkoměsta, mezi nimiž vyniká desetimilionová Káhira jako středisko arabského světa. Největšího stupně urbanizace bylo dosaženo v Jihoafrické republice, kde žije ve městech už více než polovina všech obyvatel.

Oblastní rozdělení

Regionální rozdělení Afriky je dosud silně poznamenáno koloniálními poměry, které dosud přetrvávají i v jejím politickogeografickém rozčlenění. Hranice států ve velké většině nejsou vedeny v souladu s přírodními ani národnostními či hospodářskými poměry. Územně politická roztržitost je v Africe větší než v kterémkoli jiném světadílu a snahy o vytvoření větších národních či silnějších ekonomických celků se zatím nesesetkaly s úspěchem. Při vymezování geografických oblastí se proto mohou uplatnit různé názory.

Do severní Afriky počítáme většinu arabských zemí od Maroka a Mauretánie až po Egypt, který zasahuje Sinajským poloostrovem už do Asie. V nevelké vzdálenosti za obydlenými pobřežními a horskými kraji s větším

množstvím srážek se šíří saharská poušť, oživená jen údolím Nilu a odlehlými oázami. Území většiny severoafrických států je proto velmi rozsáhlé, ale v průměru jen málo osídlené. Nesourodou oblast východní Afriky vytvářejí země v prostoru horního a středního nilského povodí, Etiopie, Somálského poloostrova i jezerních plošin a příkopových propadlin Keni, Ugandy a Tanzanie. Její severní část je obydlena hamitsko-semitskými národy, na jihu žijí převážně černoši. Největší množství zemí od Senegalu, Gambie, Guineje, Mali až po Čad, Nigérii a Zair v Konžské pánvi zahrnujeme do oblasti západní a střední Afriky. Většina z nich se rozkládá v tropickém vlhkém území při pobřeží Guinejského zálivu, ale náleží sem i jižní část Sahary a rozsáhlé prostory savan. Jižní Afriku pak tvoří země s rozdílnými přírodními i sociálními poměry od Angoly, Zambie a Mosambiku až po Jihoafrickou republiku, která jako ekonomicky nejsilnější mocnost na jihu Afriky se v celé této oblasti snaží uplatnit svůj vliv. Řadíme sem i ostrov Madagaskar a další ostrovy a souostroví Indického oceánu v jeho širokém okolí.

Severní Afrika

Historicky a geograficky je region spjat se 3-4 civilizačními okruhy.

Středomořsko-evropský. Severní Afrika je součástí tohoto zvláštního regionu, ve kterém se vytvářely nejstarší světové říše a státy – severní Afriku můžeme takto považovat za dědice starého Egypta, stejně jako starého Říma. Dalším důležitým, čistě evropským obdobím, které poznamenalo zejména státy západu je evropská kultura, především francouzská. Tento vliv je mnohem menší v Egyptě a v Lybii, kde koloniální moc nesahala velmi hluboko.

Berberský. Berberská kultura ve státech v západní části je specifickou identitou v rámci severní Afriky a rovněž částečně dědictvím starých národů ve Středomoří. Tato kultura byla jinými kulturami postupně vytlačena do pozadí, dnes všem hraje stále významnější roli jak v domácích politikách jednotlivých států, tak v cestovním ruchu (etnický cestovní ruch – návštěva berberských vesnic, trhů, folklórní představení)

Arabský a islámský. Tyto dva fenomény spolu historicky souvisí, protože jejich příchod je datován do stejného období. Arabizace a zároveň islamizace vytvořila dnes zřejmě nejdůležitější společensko-kulturní rámec severoafrických států, který se promítá do společenského styku, architektury (Kairouan, Moulay Idrís, Fés).

Africký. V poslední době se takto angažuje zejména Libye, jejíž vůdce se postupně odvrátil od panarabismu k panafrismu. Přestože všechny státy leží v Africe, čistě africký (řekněme raději subsaharský) kulturní okruh je v tomto regionu paradoxně nejslabší.

Geopoliticky zde můžeme oddělit státy tzv. Maghribu (arabsky Západ), které zahrnují Libyi, Tunisko, Alžírsko, Maroko (někdy se přidává i Mauretánie). Specifický svým vývojem je Egypt, kde je velmi významnou součástí kulturního dědictví starověká civilizace okolo Nilu.

Západní Afrika

Oblast západní Afriky tvoří převážně státy okolo Guinejského zálivu nebo v jeho bezprostředním okolí.

Ve vnitřní západní Africe se prosadily některé významné státy, většinou se silným vlivem islámu. Využívaly především zisků z ochrany karavanních cest a. Významná centra nadále vznikala především okolo významných vodních ploch – Songhajska říše (16. století). Docházelo k častým bojům mezi animistickými tradicemi a nově přichozím islámem. Největším kulturním střediskem se stalo město Timbuktu, kam přicházaly nejvýznamnější vědci islámského světa. V 16. století bylo ve městě 150 koránských škol a alespoň základním typem vzdělání prošlo větší procento obyvatel města.

Významným etnikem, který přispěl k vybudování státnosti na karavanních stezkách ze severní Afriky ke Guinejskému zálivu, byli Fulbové (dnes významná národnost v Guineji). Ti od 17. do 19. století založili několik teokratických států. Západní Afrika byla jedním z posledních míst, kde se nadále rozšiřoval islám, a to včetně džihádu. Toto rozšiřování islámu však bylo přijímáno s některými zvláštnostmi (například architektura – vytvoření dvou stylů – malisko-songhajský a hausko-fulbský).

Od 15.-16. století se objevují na scéně první Evropané a obchodníci. Jako první budovali své pevnosti Portugalci (dnešní Ghana aj.). Postupně si však větší část západní Afriky rozdělila Francie a Velká Británie, následovaná

koncem 19. století i Německem (Togo, Kamerun).

Většina západní Afriky byla dekolonizována koncem 50. a začátkem 60. let. 20. století. Zmizela tak z mapy Francouzská západní Afrika i britské či portugalské kolonie na pobřeží Guinejského zálivu.

Problémem zůstává politická nestabilita, spojená s mnoha krvavými konflikty – Guinea-Bissau, Guinea, Libérie, Sierra Leone, Niger, Čad, Kongo, Angola aj.), autoritativními až diktátorskými vládami.

Východní a střední a jižní Afrika

Klíčovým státem této části černého kontinentu je Jižní Afrika. Země, která prošla dlouhým obdobím bělošské nadvlády se dnes sice zbavuje apartheidu, ale zároveň zůstávají podobné problémy jako kdekoliv v Africe – chudoba, šíření AIDS, nezaměstnanost, migrace do měst. Tyto problémy sdílí i další státy regionu.

Problémem byla i zde dekolonizace (v jižní Africe „deapartheidizace“), která je dodnes provázena vyháněním bílých farmářů, často již po několik staletí usedlých na půdě s vybudovaným zázemím. Tyto farmy například v Zimbabwe sloužily částečně jako motory místních ekonomik a po jejich převzetí místním původním obyvatelstvem jejich produkce silně poklesla. Dvě země, bývalé portugalské kolonie Angola a Mosambik, se zbavily koloniálního dědictví pouze ozbrojeným bojem, který však v obou případech vedl k pokračování války mezi jednotlivými partyzánskými skupinami. Tyto konflikty nejsou ani dnes zcela vyřešeny

Jižní Afrika nikdy nebyla pod silným vlivem jiných kultur euro-středomořského prostoru – nedosáhla sem moc arabských a později evropských obchodníků jako v Západní nebo Východní Africe. Celá oblast byla obývána převážně bantuskými kmeny, které od 11. století rozvinuly kulturu kamenných staveb. Důkazem jsou zbytky dnešního Velkého Zimbabwe. Místní kmeny byly většinou ovládnuty místními dynastiemi náčelníků – karangové.

Podobně jako v mnoha dalších regionech, od 15. století začali objevovat Afriku Portugalci. Bartolomeo Diaz v roce 1492 doplul k Mysu dobré naděje a v roce 1498 Vasco da Gama poprvé obeplul Afriku do Indie. Portugalci začali na pobřeží zakládat obchodní stanice – faktorie.

V roce 1652 holandská Východoindická společnost založila kolonii okolo dnešního Kapského města (Cape of Good Hope). Postupně se vytvořila specifická vrstva původně holandských farmářů – tzv. Búrové.

Dalšími osídlenci byli Francouzi (vesměs hugenoti, kteří utíkali před pronásledováním) a Němci. Jednalo se většinou o usedlé farmáře, kteří zakládali především dobytčí farmy. Na rozdíl od střední nebo západní Afriky se zde Evropané setkali s relativně malým odporem ze strany místního obyvatelstva, ačkoliv například Zuluové nebo Bantuové kladli na některých místech značný odpor postupující kolonizaci.

Koncem 18. století se na pobřeží okolo Mysu dobré naděje začali objevovat Britové.

Důležitým mezníkem bylo nalezení zlata nedaleko řeky Orange v roce 1867. Snaha Britů zabezpečit tato výnosná ložiska vedla k ozbrojeným střetům mezi búrskými osadníky a Brity.

Díky intenzivní zemědělské práci se jižní Africe dařilo zvyšovat bohatství a životní úroveň místních Bílých farmářů. Unie se stala atraktivní pro velkou část místního obyvatelstva, které mohlo najít mnohem lépe placenou práci v Unii než v ostatních většinou britských koloniích (Severní a Jižní Rhodesie). V Unii byl ustanoven probritský režim generála Bothy. Ten se snažil o překonání rozdílů mezi bělošskou populací a Pozemkovým zákonem z roku 1913 ustanovil možnost koupě pozemků pouze pro bílé, původnímu obyvatelstvu byly vyhrazeny rezervace o rozloze asi 7% území Unie.

Přesto nadále zůstával nepoměr mezi anglicky mluvícími usedlíky a Afrikánci, což se začalo měnit až v 50. letech 20. století. Ve vztahu vůči původní populaci byl v roce 1948 zákonem ustanoven rasistický režim tzv. apartheidu, který vylučoval místní obyvatelstvo ze správy.

Pro místní původní černošské osídlení vznikly černošské satelitní státy – tzv. bantustany. Reakcí místní černošské inteligence bylo již v roce 1912 založení Afrického národního místního kongresu (ANNC). Ten vsadil na politiku nenásilných protestů – od 60. let však jeho předák Nelson Mandela vsadil i na ozbrojené akce. Tato iniciativa byla podpořena většinou místních, většinou radikálně proti bílým naladěných, lidí. Zároveň u některých kmenů vznikaly i čistě ozbrojené milice (zulské hnutí Inkatha).

Vedením presidenta Fredericka de Klerka vedlo ke smíření s černošským obyvatelstvem a ke konci vlády

apartheidu. Došlo k mírovému předání moci do rukou světově uznávaného předsedy ANC Nelsona Mandely. Ten se vzdal svého mandátu po prohraných volbách v roce 1997. Od té doby je prezidentem Mbeki. Jižní Afrika se výrazně angažuje v afrických záležitostech a především přitahuje množství uprchlíků – bílých i černých z různých válek a konflikty postižených částí jižní Afriky.

*Téma k debatě : Kolonialismus: šok nebo setkání kultur?
(Ekonomika a kolonizace, Kolonizace a náboženství, ...)*

Problémy: špatný zdravotní stav populace, vysoká kojenecká úmrtnost ve většině států, asi čtvrtina obyvatel trpí malárií, oblast střední Afriky je územím s nejvyšším výskytem osob nakažených virem HIV, velká negramotnost obyvatel.

V mnoha zemích dosud nebyl překročen vývojový stupeň kmenových pospolitostí, takže národnostní a jazykové složení je stále velmi pestré. Proces vytváření svěbytných afrických národů teprve probíhá se značnými obtížemi, protože hranice státních útvarů, vzešlé v podstatě z koloniální epochy, jen málokde odpovídají etnickým poměrům.

Počet přistěhovalců evropského původu je malý a celkově nepřesahuje ani 3%. Po odchodu mnoha Evropanů ze zemí severní Afriky jich většina žije na jihu, především v Jihoafrické republice. V tropických oblastech je bělochů nepatrně a zpravidla tam nezůstávají trvale. Do některých zemí při pobřeží Indického oceánu přišli i přistěhovalci z Asie, zvláště Indové.

Městského obyvatelstva je sotva 26%, avšak města, především velká, za poslední léta rychle vzrůstají, protože krize venkovského způsobu života láká mnoho lidí do měst v naději, že naleznou snazší živobytí.

Největšího stupně urbanizace bylo dosaženo v Jihoafrické republice, kde žije ve městech už více než polovina všech obyvatel.

I v Africe, zvláště v důsledku nízké vzdělanosti, je problémem překonání tradice mnoha dětných rodin.

Z Afriky pochází polovina všech uprchlíků současného světa.

Prameny:

Příspěvky z knihy *Nazi a divoci*, Jahoda P., Mladá fronta, 2001 a časopisů *Koktejl*
a internetové stránky: <http://tatooine.wz.cz/>
<http://www.bbroun.cz/cesty/cestopisy/1993zafrika/fotogh.htm>
<http://www.klub-panicu.cz/~redy/Afrika/fotolist.htm>